

Az ipar szocializálása

Írta:

Fenyő Miksa

a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója

Azzal kell kezdenünk, hogy ami a bolsevizmus uralma alatt az ipari termeléssel történt, tehát az ipar köztulajdonba vétele, egész termelésének, termelési eredményeinek birtokbavétele azok részéről, akiket a bolsevizmus egyedül ismert el dolgozó osztálynak: nem tekinthető tulajdonképpen egy olyan kísérletnek, amelyet a fizika tudománya a légüres térben való kísérletnek nevez el. Légüres térben való, tehát abszolút bizonyító erejű kísérlet akkor lett volna, ha a bolsevista régime egy kedvező gazdasági konjunktúra idején ragadta volna magához a hatalmat, olyan időben, amikor a gyárak technikailag a legtökéletesebben vannak felszerelve, nyersanyagokkal a legteljesebben vannak ellátva mint ahogy azt tulajdonképpen Marx is gondolta és olyan konstellációban, hogy egész Európa ezt a kísérletet mint valami magától értetődőt vette volna tudomásul és továbbra is fenntartotta volna a gazdasági forgalmat az ily módon átalakított gazdasági és politikai rendszerrel. Mindezek az előfeltételek teljesen hiányoztak. Egy ötesztendős tragikusan elvesztett háború után itt állott az ország legjobb fiai től megfosztva, nyersanyagaiából, külföldi félgyártmányaiából teljesen kipusztítva, megcsappant munkakedvvel és szociális konvulzióknak minden lázas jelével. A Károlyi féle októberi forradalom az országra nézve egy további jóvátehetetlen háborús veszteséget, nyersanyagtermelő helyeinek elszakítását, a szociális elégedetlenségnek és anarchiának további felfokozását jelentette. Ami a Károlyi régime alatt az iparban történt, azon már minden valamire való diagnosztikus kikopogtathatta a bolsevizmus betegségét; a munkásságnak az előző hónapok fékevesztett és semmiféle jelszótól vissza nem riadó-agitációja után az volt az érzése, hogy a gyáripar az övé és üzelveivel ő, mint tulajdonával bánhat el. Ahelyett, hogy megértette volna a szociális probléma lényegét, amely abból áll, hogy a világgazdaság kevés élelmiszert, kevés ruhát, kevés lakást termel s így nem jut mindenkire ezekből a fontos életszükségleti cikkekből, tehát bármilyen szociális vagy politikai átalakulás jöjjön, csak egy feladat lehet, több élelmiszert, több ruhát, több lakást stb. produkálni, ehelyett a munkásság úgy fogta fel, mert sokáig így tanították eddigi politikai küzdelmüknek legfőbb eszköze a sztrájk ezt jelentette számukra hogy minél jobban fel kell fokozni a munkabéretet, tehát többet kell keresni minél kevesebb munkával, azaz produkcióval. Ilyen viszonyok között már a Károlyi forradalom alatt szükségszerűen indult meg a gyáripar

teljes deszorganizációjának folyamata. A munkásság szeszélyből, indokolt vagy indokolatlan bosszúérzettel vezetve régi gyárigazgatókat, mérnökvezetőket kergetett el, újakat ültetett helyükbe, akik működésükben az ő kényüktől-kedvüktől függtek; minden alkalommal újabb és újabb munkabéremeléseket diktált a vállalatokra (hol közvetlenül munkabéremelés címén, hol gyermeksegély stb. címeiken) és ezzel már akkor a termelési költségeknek óriási felfokozását, a termelés lecsökkenését, a munkafegyelem teljes megbontását érte el. Így festettek a bolsevista kormány uralomra jutásakor belső gazdasági viszonyaink. Ami pedig a világgazdasággal való kapcsolatot illeti, utalunk arra, hogy a háborús blokádnak egészében fennállott, a fegyverszünet megkötése után bekövetkező megszállásokkal még teljesebbé vált, de a világgazdaság normális életéről még blokádnélkül sem lehetett volna szó, mert hiszen a szomszéd államok is meglehetősen ki voltak pusztítva anyagaikból. Szóval a légüres térben való kísérletről szó sem lehet, amint hogy tudjuk, hogy a reálig életben, ahol elhatározásainkat, törekvéseinket, eredményeinket ezer meg ezer ismert és nem ismert tényező befolyásolja, valójában ilyen kísérletek nem is lehetségesek. Hiszen az első végzetes hibája a bolsevista "gazdasági koncepciónak — ha ugyan szabad ezt a szót használni, gazdasági rendszerünk egész végzetes káoszára — éppen az volt, hogy negligált minden összefüggést időben és térben: időben, mert figyelmen kívül hagyta, hogy még soha semmiféle revolúció teljesen a multakkal való összefüggést meg nem szakította, a fejlődés eszméjét, az eddigi szilárdnak bizonyult alapokra való továbbépítés gondolatát teljesen ki nem küszöbölte; térben, mert semmiféle gazdasági átalakulás nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy kihatoljon magát a világgazdaságból, ugyszólván blokkirozza önmagát más gazdasági rendszerrel dolgozó államok termelésétől és forgalmától. Kétségtelen, hogy azok, akik a bolsevizmust nálunk megcsinálták — túlnyomó részben a Marxista eszméken kérődző, de önálló politikai koncepció nélkül való, gazdasági problémák jelentőségét fel nem ismerő emberek — sem a világgazdaságnak nagy összefüggéséről, sem a multak eredményeinek a jelen munkájára való kihatásáról semmiféle fogalommal nem bírtak, hanem a tudatlanok vakmerőségével, ugyanazzal a vakmerőséggel, amellyel egész eddigi etikai rendszerünket felborították — fogtak hozzá a gazdasági rendszer átértékeléséhez. Leninnek egyik írásában olvasható, hogy amikor Oroszországban magához ragadta az uralmat és híveivel megbeszélést folytatott a gazdasági feladatokról, szóba került a nagy probléma: mi történjen a bankokkal. Lenin maga mondja, hogy hívei közül senki erre a problémára felelni nem tudott, halvány ideája társai közül senkinek nem volt, hogy az általuk kapitalistának nevezett társadalom pénzügyi rendszere mi módon, micsoda reformok révén értékesíthető az ő rendszerükben. "Nem sokat gondolkoztam, mondja Lenin, kiadtam a parancsot, hogy meg kell szállni a bankokat."

Ugyanezzel a bravúrral fogtak hozzá 1919 március 21-én a magyar bolsevisták az ipari termelés problémájának a megoldásá-

hoz, amit ők röviden az ipar szocializálásának neveztek. Jellemző a bolsevista koncepcióra, hogy a bolsevista kormánynak az a három minisztere, akik a gazdasági kérdésekkel a legbehatóbban foglalkoztak, a proletárdiktatúrát megelőző időben a legradikálisabb propagandát üzték a szocializálás gondolata ellen. És jellemző az is, hogy a bolsevista kormánynak az a tagja, ki a szocializálás kérdésével irodalmilag a legintenzívebben foglalkozott, uralomra jutásuk második napján a kormány terveire vonatkozólag azt a közlést tette, hogy legfeljebb néhány egészen nagy közlekedési üzemet és muníció-gyárat szocializálnak, de egyébként véve az individuális termelés marad a régiben, persze némely szociális megköttöttséggel. Ez a kijelentés március 23-án történt s néhány napra rá megjelent a kormánynak egy rendelete, amely mindazoknak az ipari üzemeknek a szocializálását kimondta, melyek vállalkaitokban 20 munkásnál többet foglalkoztatnak. Hogy ez miképpen hajtható végre, hogy a termelésnek zavartalan menete miképpen biztosítandó, hogy mivel helyettesítendő az eszközök, amelyekkel eddig a kapitalista termelési rend még a legválságosabb időben is biztosítani tudta a termelésnek egy bizonyos rendjét, biztosítani tudta azt, hogy termelési költségeivel egy nívón maradjanak, mindezekre semmi terv, semmi utasítás nem jött. Az ipari termelés egyszerűen ki lett szolgáltatva azoknak, akik a bolsevizmus uralomra jutásával politikailag érvényesültek. Tehát az egyes üzemekben megalkotott munkástanácsoknak, melyek nem is a régi, a szociáldemokrácia fegyelmi iskoláját végigcsinált munkásokból alakultak, hanem a legszajásabb, legtúlzottabb, legéretlenebb elemékből, ki lett szolgáltatva a politikai érdemeket szerzett mérnököknek, akik nálunk sokkal könnyebben hódoltak be a bolsevizmusnak, mint orosz kartársaik s tették azáltal lehetővé, hogy ez a katasztrófális forradalom nálunk könnyebben, igaz simábban is érvényesült, mint Oroszországban.

Tehát az üzemek az állam tulajdonába mentek át, ami azt jelentette, hogy a proletariátus birtokába vette a gyáripart és most már nem kellett egyéb, minthogy a proletariátus levonja ennek a konzekvenciáit és feszült erővel dolgozzon, termeljen többet, mint amennyit a kapitalista uralom termelni tudott. A proletárság uralomra jutásával azonban e kérdések teljesen háttérbe szorultak. Első volt az uralmuk biztosításának, megszervezésének a kérdése." Félreállították a társadalomnak azt a rétegét, amely ebben az országban évszázadok óta az adminisztráció ügyeit intézte, jól-rosszul, de még is kialakult megbízható formák között, tisztességgel és a reformok elöl sem zárkózva el. Félreállították másrészt azt a osztályt, amely eddig a termelésnek az intézését tartotta a kezében, ismerte ennek egész mechanikáját és a világgazdasággal való összeköttetését: ezeket az ország politikai és gazdasági adminisztrációjából teljesen kikapcsolták és a proletariátust, amely ezekkel a kérdésekkel eddig soha nem foglalkozott s amely nem is tudta ezeket a közérdek szempontjából nézni, csupán a maga individuális boldogulása szempontjából, egyszerűen kiszakították a munkaköréből és rája bízták a legfelsőbb szervezés munkáját. A gyárait

megszűntek a termelő munka szolgálatában állani, átváltak a politikai agitáció színhelyévé.

A munkásság, amely bizonyos volt abban, hogy munkabéréit minden körülmények között megkapja, nem a termelés felfokozásával kívánta szolgálni a proletár államot, hanem adminisztrációs irányító tevékenységével. A gyárak állandó gyülekezésének színhelyévé váltak: majd a munkástanácsokat kellett megalakítani, át-szervezni, majd a hivatalokba (lakáshivatal, kerületi direktóriumok, forradalmi törvényszékek stb.) kellett embereiket beküldeni, majd ismét az Országos Munkástanács választási campagnejára kellett készülni, a burzsoázia ellenőrzését megszervezni, koholt x vagy igazi ellenforradalmi akciókat letörni, majd megint, amikor a vörös hadsereg megszervezésére került a sor, a proletárhadsereg kontingensét kellett agitációval biztosítani. * Természetes, hogy mindez csak a leganarchiasabb gyülekezések, agitáció jegyében folyhatott le s hogy ilyen körülmények között nemcsak a munkáságnak az a fegyelmezetlen, tanulatlan része, mely már az uralmat a proletárállamban magához ragadta, szüntette be a munkát, hanem a munkáságnak tanultabb, kötelességtudóbb elemei is és pedig nemcsak azért, mert az egész légkör alkalmatlan volt arra, hogy a munkás egyedül a munkájának éljen, hanem azért is, mert az efajta kötelességtudás direkt ellenforradalomként hatott; valahogy a kapitalista gazdasági rendnek tradícióját látták benne és mint ilyent torolták meg.

A termelés csökkenése, a munkafegyelemnek meglazulása ilyenformán csakhamar óriási arányokat öltött és ugyanilyen mértékben emelkedtek a munkabérek és a termelési költségek. Mindazokat a munkabéremelkedéseket, a munkafeltételeknek mindazon reformjait, amelyeket még a Károlyi-régime alatt a munkaadók valamely együttes állásfoglalással s a jobb munkások s megbízható szakszervezeti elemek segítségével vissza tudtak utasítani, most a munkástanácsok ezt egyik napról a másikra megvalósították. A munkabérekét emelték, a munkaidőt leszállították s az akkordmunkát beszüntették. Ugyanaz a népbiztos rendelte el az akkordmunka beszüntetését, aki hónapokon át a munkások lapjában az akkordmunka gazdasági helyességét és jelentőségét bizonyította. A munkabéreket pedig a munkástanácsok tetszés szerint emelték és pedig tekintet nélkül a többi iparág munkabéréi, sőt gyakran tekintet nélkül ugyanazon iparág egyes üzemekre, úgy hogy a munkabérek az egyes üzemekben tekintet nélkül a munkások kvalitására, szorgalmára, produkciójára, csakhamar óránkénti 10 koronára is emelkedtek. Ezt még a proletárkormány is megszokta és egy rendeletben szisztematizálta a munkabéreket bizonyos kategóriák szerint, a legmagasabb munkabért óránkénti 8.50 fillérben állapítván meg.

Ilyen körülmények között, ha a legkülönb mérnökök a legmagasabb szempontú gyakorlati tervekkel is fogtak volna az ipar szocializálásának keresztülviteléhez, ennek még akkor is csődöt kellett volna mondania. De az egységes, magasabb gazdasági szem-

pontok által vezetett terv, a mérnökök, vagy ahogy a proletárdiktatúra nevezte: a fejmunkások koncepcióiból is hibázott. A szocializált vállalatok éléről a tulajdonosokat és az eddigi vezetőket, akik tehát leginkább voltak tisztában az üzem természetével, leginkább ismerték ennek kommerciális és technikai berendezését, egyszerűen elmozdították és helyükbe kerültek azok a mérnökök, vagy kereskedelmi vezetők, gyakran munkások, akiket a politikai áramlat felszínre vetett s akik most úgy érezték, hogy minden ambíciójukat, technikai vagy gazdasági tervüket megvalósíthatják. Az ipari termelésnek kellett vállalnia a kísérleti nyúl szerepét. Az egyik vezetőnek volt valami régóta dédelgetett koncepciója az üzemek egyesítéséről, megkezdődött a kiszemelt gépeknek leszerelése, az egyik gyárból a másik gyárba való átvitele, felelőtlen, rendszerint hónapokig tartó tervszerűtlen munka, amely idő alatt a termelésnek természetesen szünetelnie kellett, A másik mérnöknek volt valami teoretikusan átgondolt terve a typizálásról és a normalizálásról. Ez a terv csak külföldi gépek nagyarányú megrendelésével volt keresztül vihető; ahelyett tehát, hogy a szűkös viszonyok között folytatták volna az eddigi termelést, hozzáfogtak a gyár átkonstruálásához, óriási gépmegrendeléseket eszközöltek, a megrendelt gépeknek mőntírozását előkészítették stb., stb. Csupa lázas előkészület a munkára, de termelés soha. Voltak mérnökök, kik olyan időben, amikor szénnek, vasnak, fémnek, fának szűkiben voltunk, amikor tehát már a meglévő üzemek továbbvitele is a csodával volt határos, a fejükbe vették, hogy új gyártási ágakat honosítanak meg. Minthogy azonban a kellő szakmunkások hiányoztak az üzemhez, minthogy a szükséges üzemi gépek sem állottak teljesen rendelkezésükre (ámbár ilyen célból megint csak feldúlták a rokontermészetű gyárak berendezését), az új gyár ugyan üzembe nem léphetett, a régi üzemnek a termelése azonban radikálisan beszünt. Mindez persze megint csak nem ment viták, gyűlésezések, kontrapersiók nélkül, aminthogy általában az efajta tervek keresztülvitele nem attól függött, hogy ezek mennyiben voltak életrevalók, hanem hogy a tervezők a politikai befolyás milyen fokával bírtak, mennyire voltak képesek a különböző munkástanácsok, a szocializáló népbiztosság különböző csoportjainak ellenállását leküzdeni. A fizikai munkások a legtöbb helyen nem jó szemmel nézték a mérnökök tevékenységét és ennek még ott is gátat igyekeztek állítani, ahol ez talán hasznosnak bizonyult volna. A fizikai munkások és fej munkások e kontrapersiójába beleavatkozott a politika, a szovjetkormányának azok a tagjai, akik a lábuk alatt inogni érezték a talajt, ezt a maguk pozíciójának erősítésére igyekeztek felhasználni, állást foglaltak a fizikai munkások javára a fejmunkások ellen és ezzel aztán végleg összedőlt minden fegyelem a gyárakban és romjai alá temette az ipari termelést.

Nézzünk néhány számszerű eredményt. A széntermelés, melynek lelőhelyei mégis távolabb feküdtek a bolsevista anarchia fészekétől, Budapesttől, a békeidőbeli termelésnek mintegy harmadára esőkként. Az egyik bányában az egy napszakra eső teljesítmény és kereset volt:

1918 októberében 7.16 q kereset (vájároknál 16.94)
 1919 februárban 5.51 q kereset (vájároknál 41.35)
 1919 májusában 3.09 q kereset (vájároknál 58.65)

A csonka Magyarországon maradt bányák béketeljesítménye napi 1800 waggon volt. Ez a háború vége felé lesüllyedt J200 waggonra, a proletárdiktatúra alatt pedig 600 waggonra. Az egyik fővárosi gépgyárban 100 kg. nyersöntvény bérköltsége volt

1917-ben 21.r— K

1918-ban 48.— K

1919-ben 220.— K (augusztusban)

Ugyanott a heti munkateljesítmény volt

1918 júniusában 444 munkás mellett 1870 q

1919 júliusában pedig 400 q.

Egy 8 lóerős cséplőgép ára 200.000 koronáról (már háborús ár) 1,400.000 koronára emelkedett; egy mozdony 120.000 koronáról 2,400.000 koronára, egy uszályhajóé 80.000 koronáról 1 millió 300,000 koronára, egy fegyveré 76 koronáról 1520 koronára, egy vetőgépe 500 koronáról 7500 koronára, egy csavar előállítási költsége a tizenhatszorosára emelkedett, bizonyos kovácsáruké a tizenhatszorosára. A szovjetkormány vasból való huszfilléreseket vezetett be, ennek előállítási költsége darabonként 32 fillér volt. Egy villamoskörte előállítási ára volt 70 fillér, a bolsevizmus idején egy körte termelésében csupán a munkabér 7 koronát tett ki. Egy téglagyár, melyben 1918. júniusában hetenként 400 munkásnak 20.000 koronát fizetett ki, a bolsevizmus idején 240 munkásnak 62.000 koronát fizetett hetenként; egy vegyészeti gyárnál ugyanezen időpontot véve alapul, azonos létszám mellett a munkabérek a háromszorosára emelkedtek, ellenben a hetenként előállítani szokott 5% waggon áru helyett csak egy waggont termeltek; egy textilgyárnál az eddigi 28 munkás helyett 80 munkást állítottak be, kiknek átlagteljesítménye csaknem a harmadára süllyedt az 1918. június havi (tehát mindig a háborús viszonyokat véve az összehasonlítás alapjául) teljesítménynek és a 80 munkás heti produkciója 1000 méter volt, szemben az 58 munkás 9500 méteres produkciójával.

A termelési költségeknek ezek az emelkedései természetesen minden gazdasági logika nélkül valók voltak, az egyik helyen a termelési költségek a háborús termelési költségeknek ötszörösére, másutt tízszeresére, sőt húszszorosára emelkedtek, aminek oka főleg a produkciónak a lecsökkenésében keresendő. Hogy egy példával illusztráljuk ezt: a vörös hadsereg fegyvereket rendelt egy fegyvergyárnál; előzetes kalkulációval a gyár természetesen nem szolgálhatott, hanem a megállapodás az volt, hogy a gyár le fogja szállítani a fegyvereket, a leszállításkor meg fogja állapítani, hogy azon idő alatt, míg a fegyvereket előállította, mennyit fordított rezsiköltségekre, mennyi munkabért fizetett ki, mennyi, segélyt

a vörös katonák itthonmaradt családtagjai részére, mennyibe kerültek a nyersanyagok stb. stb. s ezeknek összevetéséből fogja megállapítani a fegyverek termelési költségét. Minthogy pedig a proletárruralom idején a termelés a gyárban minimumra csökkent, szükségszerűen következett be, hogy az illető gyár által előállított fegyver nem mint eddig 70—80 koronába, hanem 1400—1500 koronába került. Voltak azonban olyan üzemek is, amelyben termelés egyáltalán nem volt, hanem a munkások egyszerűen csak gyülekezőhelyül tekintették az üzemet, hétről-hétre megjelentek ott, hogy a munkástanács kiutalásai alapján felvegyék bérüket, illetőleg a vörös katonának bevonult munkások családtagjai a segélyt, anélkül, hogy ez a gyár a proletárdiktatúra egész ideje alatt bármit is produkált volna. A munkások elhelyezésénél egyáltalában, nem az volt az elv, hogy minden gyárban annyi munkás legyen, amennyit az szakszerűen és gazdaságosan foglalkoztatni tud, hanem tekintet nélkül a gyárnak szénkészleteire, nyersanyagára, sőt néha gépberendezésére, annyi munkást állított be, mint amennyinek "foglalkoztatása" főleg politikai szempontból — hogy az illető munkástömeget, az illető üzem keretein belül, mint egy egységet kezelhessék — szükségesnek látszott. Gyárak, amelyekben annyi szén és ipari segédanyag sem volt, hogy 6 órára lefokozott munkaidőre 100 munkást foglalkozhattak volna, üzeimeikben 300—400 munkást tartottak, akik természetesen ebben az üzemben a termelő munka helyett a proletárdiktatúra zavaros helyzetét tárgyalták, ellenforradalmakat törtek le, ellenforradalmakat csináltak, — bátoratlanul — csak éppen a termelő munkát nem.

Pénzügyi manipulációja a gyárnak oly módon történt, hogy előbb kimerítették a gyárnak otthonlevő készpénzkészletét, azután az üzembiztos és munkástanács megbízottjának kiutalásai alapján kimerítették a gyárak betétjeit és végül eladósították a gyárat a bankoknál. így történhetett az, hogy egyik legelsőrangú muníció gyárunkat, amely soha bankhitelre nem szorult és a legnagyobb-mérvű beruházásokat is mindig a saját tőkéjéből eszközölte, mintegy 60,000.000 koronával eladósították a bankoknál; egy waggon-gyárat 16 millió koronával, anélkül, hogy az egyik vagy a másik is komoly munkát, komoly értékeket produkált volna. A szocializált üzemeknek státusa március 21-ikétől a proletárdiktatúra bukásáig a bankoknál mintegy 800 millióval romlott; ha hozzávesszük még azt, hogy a gyárak készpénzkészleteit is elherdálták, hogy a nyersanyagok és félgyártmányok egy részét vagy széthordták, vagy elpocsékolták, akkor a gyáripar státusának effektív romlását (bele nem értve tehát mindazt a veszteséget, amely a munkafegyelem romlása által, a produkció teljes elmaradása által keletkezett), másfél milliárdra kell becsülni. Mindenesetre gyönyörű eredménye a száznapos gazdálkodásnak.

Ilyen körülmények között a proletárdiktatúra legelvakultabb és a gazdasági kérdésekhez legkevésbé konyító hívei is kénytelenek voltak belátni, hogy az ipari termelés szocializálása szükségszerűen vissz a termelés csődjéhez s most már a náluk megszokott expeditívssággal és persze ismét csak ötletszerűen igyekeztek vál-

toztatni a dolgokon. Kezdték azzal, hogy visszaállították az akkordmunkát, kapacitálni próbálták a régi gyárigazgatókat, hogy vegyék át az üzemek vezetését, hasábos cikkekkel közöltek a munkafegyelem helyreállításáról s a korrupció lebírálásáról. (Ugyanabban a lapszámban persze hátul a terroristák vezére Cserny új terrorcsapatok szervezésére szólítja fel a proletárokat.) Szigorú fegyelmi rendeleteket szövegeztek meg és függesztettek ki a nemdolgozó üzemek falaira, de mindez nem használt; három hónap alatt teljesen kiégett mindaz, ami itt a kiegyezés óta a magyar munka — és ebben egyformán benne van a kapitalista munkaadó, a tudós, a mérnök és a fizikai munkásnak munkája — teremtett. Ezekben adtunk rövid képet arról, amit a proletárdiktatúra terminológiája az ipar szocializálásának nevezett. A tények tárgyilagos leírására törekedtünk: kezdtük azzal, hogy a bolsevista uralom már részben aláaknázott társadalmi és termelési rendet talált itt, hogy sok tőlük független külső és belső ok is elősegítette e rendszernek bukását, de úgy véljük, hogy e tények pusztán elmondásával sikerült beigazolnunk, hogy ennek a rendszernek az ilyen tőlük független ható okok nélkül is, pusztán az egész Szisztéma gazdasági és erkölcsi lehetetlenségénél fogva egymagában is össze kellett volna omlania, aminthogy végzetesen össze is omlott.

